

A MAGYAR RÉGÉSZETI ÉS MŰVÉSZETTÖRTÉNETI TÁRSULAT SZÁZ ÉVE

JAKABFFY IMRE — KOVÁCS TIBOR

„Tudományoknak tökéletesebb kiművelésére és elterjesztésére leghatásosabb eszköz a tudósok minél többszöri összejövele, ahol szép gondolataikat egymással közlik, s a közös barátságos viták által a homályost, a kicsinyt felvilágosítják, a hibásat megjobbítják és a nehezét megkönnyítik.” E szavakkal indokolta meg a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Egyesületének létrehozását Bene Ferenc, a pesti egyetem orvoskari dékánja 1840. július 25-én.

Akkor hangzottak el ezek a szavak, amikor az egész magyar közélet az irodalomtól a politikáig, a közlekedési problémák megoldásától a jobbágyrendszer felszámolásáig minden energiát az ország jövőjének kimunkálására fordított. A metternichi rendőrállam lassú enyhülése, de a reformmozgalmakra még erősen fékezően ható bécsi „felügyelés” mellett a nagy reformerek: Széchenyi István, Kossuth Lajos, Eötvös József és a többiek sem felejtkeztek meg a magyar tudományos élet magasabb szintre emeléséről. A Magyar Tudományos Akadémia első virágzó korszakát élte ekkor, de ennek működésében és céljaiban is megfigyelhető, hogy elsősorban a reformeszmék gyakorlati megvalósítását célzó stúdiumokat támogatta, jelesen a jogi, gazdasági és közigazgatási problémákra keresett gyors megoldást, a feudális berendezkedés felszámolására törekedve forradalmi elgondolásokkal vagy fontolva haladó tendenciával. A bécsi engedélyhez kötött egyesületi, társulási élet kezdeti próbálkozásai is inkább csak gazdasági keretek között indulhatott meg (Védegylet, Iparegylet), de mindinkább érezték, hogy a kulturális élet sem hanyagolható el, ha lépést akar tartani az ország Európa uralkodó eszméivel. A politikai szövegekben oly sokszor hangoztatott „dicső múlt” indokoltsága, kritikusabb feltárása a tájékozottabb elmék előtt kérdésessé tette, hogy jogosult-e dicsőségről beszélni, ha azt csak a költők ekkoriban divatos romantikus nemzetszemléletében találjuk meg, amely odáig vezetett, hogy az akkori jelen, a reformkor pezsgése mögött a nemzethalál pesszimizmusa is ott kísértett. E végletek mellett azonban akadtak szélesebb látókörűek, akik a nagy nekibuzdulások hangulatában is észrevették, hogy nemcsak költői hevülettel és a politikai forrongás türelmetlenségével lehet a magyar nemzeti öntudatot (a liberális eszmékkel összhangba hozva) táplálni és a végső célul kitűzött állami függetlenséget kivívni, hanem ennek tudományos megalapozottságát, a függetlenebb nemzeti élettel együttjáró kulturális bázist is az akkor már csírázó pozitívista történelemszemlélet alkalmazásával

kell megteremteni. Nem véletlen, hogy a régészet – bár igen kezdetleges fokon – már megtette az első lépéseket, hiszen a fent említett egyesület 1847. évi soproni vándorgyűlésén már felmerült egy önálló archeológiai társulat létrehozása. Az 1802-ben alapított Magyar Nemzeti Múzeum csak ekkor költözhetett új palotába. Bár ily módon a magyarországi régészet méltó otthonhoz jutott, de maga a régészeti mozgalom csak periférikus szerepet játszhatott még a nemzet kulturális életében.

Az 1848–49-es szabadságharc, majd ennek elbukása, természetesen mindeme kezdeményezések végét jelentette. A kudarc után érzett nemzeti önvizsgálat, a befelé fordulás azonban éppen azoknak a stúdiumoknak kedvezett, amelyek a napi politikától távolabb estek: előtérbe kerültek a természettudományok, a modernebb élethez szükséges alkalmazott tudományok művelése, s éppen ezek hatására kezdtek el az azokban felhasznált módszerek alkalmazását a múlttal foglalkozó tudományágakban, így az archeológiában is. A *Magyar Tudományos Akadémia* 1858-ban létrehozta *Régészeti Bizottságát* és hamarosan megjelent az első régészeti orgánus, az *Archaeológiai Közlemények*. E kezdeti korszak minden régészeti mozgalmában ott találjuk *Rómer Flórist*, az egykori benedekrendi tanárt, a szabadságharcos honvédtisztet, a spielbergi rabot, aki ezután három évtizeden át a magyar régészet és művészettörténet mindenese volt. *Henszlmann Imrével* társulva, aki a magyar műemlékvédelem első szakembere hazánkban, 1866-ban megjelentette a *Műrégészeti Kalauzt*, amely szinte az első muzeológiai kézikönyve a világnak.

A kiegyezés után 1868-ban indult útjára az *Archaeologiai Értesítő*, az első rendszeresen megjelenő régészeti folyóirat – természetesen Rómer szerkesztésében. A kiegyezés körüli korszak ismét fellendülést hozott minden téren: a teljes politikai függetlenség, az állami szuverenitás megcsonbult ugyan, de a nemzeti energiák most már nemcsak az államapparátus politikai és gazdasági céljainak szolgálatába voltak állíthatók, hanem a közművelődés, az európai színvonalra való kulturális felemelkedés követelménye is előtérbe kerülhetett. S itt a történeti és művészeti stúdiumok művelését számos intézkedés terelte új utakra. Még 1861-ben megalakulhatott a *Magyar Képzőművészeti Társulat*, amely ugyan csak részben foglalkozott művészettörténeti kérdésekkel, inkább a képzőművészetet művelők összefogását, társadalmi keretét jelentette, s a kiállítások, tárlatok, aukciók szervezését tartotta kézben; mégis 1862. évi jelentéséből kiderül, hogy „felolvasások tartása csak az első évben kísértetett meg, jelesül Henszlmann Imre által, részint a tagoknak zártkörű estelire történt összejövetelek alkalmával, részint a magyar akadémia teremében”. 1867-ben megalakult a *Magyar Történelmi Társulat*, szaklapjában a *Századokban*, helyet kapott a régészet is. Mindezekből kiderül, hogy a régészet – amelybe a kor felfogása szerint a művészettörténet is beletartozott, lévén az ún. „keresztény archeológia” – hazai művelése, továbbá központi szervezete (az akadémiai Régészeti Bizottság), sőt központi orgánusa már működés-

be léphetett, de még hiányzott az a társadalmi keret, amely e stúdiumok művelését, propagálását s a velük foglalkozókat egységes szervezetbe tömörítette volna.

A múltban fontos politikai szerepet játszó, a centralizált államban a nemzeti ellenállást képviselő vármegyei önkormányzat elvesztése szintén jótékonyan hatott azok kulturális életében: némileg kárpótolták a partikuláris látszatfüggetlenséget a lokálpatrióta helyi egyesületek, a honismereti társulatok. Szinte egyidőben, az 1860-as évek végén, a 70-es évek elején, számos megyei történeti és régészeti társulat alakulhatott meg, némelyike saját évkönyvvel, folyóirattal. (Több évtizedes lemaradást kellett behozniuk, hiszen hasonló jellegű és célú egyesületek – az országos és magyar nemzeti karakterű Tudományos Akadémia mellett és ellenében – főleg a nemzetiségi vidékeken alakultak meg, így az újvidéki Matica Srpska 1826-ban, a nagyszebeni Verein für Siebenbürgische Landeskunde 1842-ben és a románok Astra egyesülete 1861-ben.) Láthatjuk mindebből, hogy a Régészeti Társulat mielőbbi létrehozása már nem várathatott sokáig magára, csak arra az utolsó lökésre volt szükség, amely végül is a Társulat megalakulását révbe juttatta: Rómer Flóris érdeme, hogy a VIII. Nemzetközi Ósrégészeti és Embertani Kongresszust Budapesten tartották 1876-ban. Ennek sikere és a kedvező politikai és társadalmi körülmények hatására mind gyakrabban jelentek meg a korabeli sajtóban a hírek, hogy itt és ott megbeszélések folynak egy régészeti társulat alakításáról. Különösen négy tudós férfiút emlegettek e törekvések megvalósítása terén: Ipolyi Arnoldot, Rómer Flórist, Pulszky Ferencet és Henszlmann Imrét.

A Társulat történetének felvázolása hiányos lenne, ha nem jellemeznénk egy-két szóval e négy kiváló tudóst.

Ipolyi Arnold (1823–1886) folklorista, művészettörténész, nagyváradi püspök. Mecénási tevékenységével és gazdag gyűjteményekkel támogatta a múzeumokat, ébren tartotta a klérus érdeklődését az egyházi épületek és műtárgyak megóvása és gazdagítása terén.

Rómer Flóris (1815–1889) régész, művészettörténész, egyetemi tanár. Már említett érdemein felül szólnunk kell arról, hogy mindmáig kiadatlanok saját rajzaival ellátott jegyzetfüzetei, amelyek nemcsak a régészet, hanem a művészettörténet minden ágazata mellett a műemlékvédelem és a történeti néprajz igen gazdag forrásai.

Pulszky Ferenc (1814–1897) politikus, régész, művészettörténész, író és mecénás, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója. Az 1848–49-es szabadságharc idején exponálta magát Kossuth mellett, őt az emigrációba is követte. Fiatal korában Európát bejárva sokoldalú műveltségre tett szert, ezt az emigrációban tovább fejlesztette. Tapasztalhatta a nyugat-európai kulturális színvonal és a honi állapotok közti szakadékot, de ugyanakkor felfigyelt arra a gazdagságra is, amely a történelmi Magyarországon az archeológiai emlékanyagban észlelhető. Külön érdeme, hogy elsőnek állított össze kétkötetes monográfiát Magyarország archeológiájáról, s ő fogalmazta meg először a magyarországi önálló rézkor létezését.

Henszlmann Imre (1813–1888) építész, művészettörténész, egyetemi tanár.

1849 után szintén emigrációba kényszerült, első elméleti művét Párizsban, francia nyelven adta ki. Erdeme a Konstantinápolyba hurcolt Corvina kötetek felkutatása. 1867-től a Műemlékek Országos Bizottságának első előadója, ebben a minőségben felkutatta és osztályozta az ország műemlékeit, s megindította azok helyreállítását.

* * *

E négy tudós együttes fellépésének köszönhető, hogy 1878. március 31-én a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatósági termében 23-an gyűltek össze a tudomány legillusztrisabb képviselői közül. Köztük volt négyükön kívül még *Orbán Balázs* (a Székelyföld monográfusa), *Nyáry Albert* (kiváló heraldikus), *Csetneki Jelenik Elek* (a korán elhunyt szakképzett régész), *Hampel József* (Pulszky veje és méltó utóda, majdan a magyar régészet egyik legnagyobb alakja), *Thallóczy Lajos* (a magyar Balkán-kutatás úttörője), *Hunfalvy Pál* (nyelvész és etnográfus). Az ülésen kimondták egy régészeti társulat megalapítását, közlönnyül az Archaeológiai Értesítőt választották és alapszabályt alkotó bizottságot küldtek ki. Május 12-én már el is fogadták az alapszabály-tervezetet, s azt megerősítés végett felterjesztették a felsőbb hatósághoz. Ugyanekkor egy kommunikében közölték a nyilvánossággal, hogy az új társulat neve: *Országos Régészeti és Embertani Társulat*. Egyelőre négy szakosztályból állt, éspedig őstörténeti és embertani, antik emlékes éremtani, magyar emlék-, érem-, címer-, pecsét- és fegyvertani, valamint egyházi régészeti szakosztályokból. A társulat célját a november 15-én megerősített alapszabályok ekképp fogalmazták meg: „A társulat célja elsősorban az őstörténelemnek és ezzel kapcsolatban az embertannak művelése, kifejtése és a hazai közönség körében megkedveltetése. E fő célját rendszeres ásatások eszközölése, nyilvános gyűlések tartása, szakdolgozatok felolvasása, azoknak kiadása, a hazai gyűjtők és szakkedvelők egyesítése, a magyar birodalom különböző vidékeire e célból teendő kirándulások által igyekszik megvalósítani. A társulat munkakörébe tartozik még a római, a középkori és a magyar régészet is, melyeknek művelését fő céljával párhuzamosan indítja meg.”

Az alapszabályok megerősítése után két nappal megtartották az alakuló gyűlést, amelynek szónoka Pulszky Ferenc volt. Kijelentette, hogy „a társulat irányadó központja kíván lenni mindazoknak, akiket hivatásuk, foglalkozásuk és úgyszeretük e térre vezet; kiváló súlyt helyez a kirándulások alkalmával eszközzendő ásatásokra, melyek rendszeresen folytatva hivatva lesznek őstörténetünk múltjából igen becses adalékokat napvilágra hozni”. Az első közgyűlés Pulszky Ferencet választotta elnökévé, aki e tisztet 1887-ig töltötte be. A szakosztályok elnökeivé Rómer Flórist és Lenhossék Józsefet (a kiváló antropológust), Pulszky Ferencet, Nyáry Albertet és Henszlmann Imrét választották.

Az új társulat kezdetben nagy népszerűsége tett szert, tagjainak száma még 1878-ban elérte a 400-at, akik közül 63 alapító tag volt, ők egyenként 100 aranyforint alapítási tagdíjat fizettek be. Az első felolvasó ülést 1879. január 30-án tar-

tották, amely azonnal eldöntötte a következő ülések irányát és stílusát. Pulszky nyitotta meg az ülést és bejelentette, hogy „a társulat üléseiben nem a feszes akadémiai modort, hanem az egyes tárgyak élénk s a közönséget is érdeklő megismertetést fogja célul ismerni”. Mindjárt be is mutatta a Szob mellett lelt régiségeket a kelta műveltségre vonatkozó megállapítások kíséretében. Utána Römer tartott rövid előadást, amelyben a vidéki egyesületekkel való összeköttetést hangsúlyozta és szükségesnek tartotta, hogy a középiskolákban a történelemmel kapcsolatban a régészet is taníttassék. Ezután újra Pulszky következett, aki bemutatta a fokrui aranyelet néhány darabját, egy Szeged vidéki népvándorlás kori csatot és Pécs környéki népvándorlás kori fibulákat. Nyáry Jenő az aggteleki barlang ásatásának eredményeit ismertette. Csetneki Jelenik Elek a tököli ásatásokra hívta fel a figyelmet, ez előadáshoz Pulszky és Römer fűzött néhány megjegyzést, érdekesebbé téve azt a hallgatóság számára. Ezen a gyűlésen mintegy negyvenen vettek részt.

A következő összejöveteleken egyre fokozódott az érdeklődés. Hampel József az első év titkári jelentésében így ír: „A tudományos előadásokat mindig szemléltető előadásokkal kötöttük össze, ez egyaránt szólt a szakférfiaknak, akik nyomon kísérhették és bírálhatták a magyarázatokat, a laikus közönség pedig bevezetett tudományos kérdéseink titokszerűnek látszó tömegébe; így értük el célunkat: a régészetet szélesebb körökkel megismertetni és tudományunkat előbbre vinni.”

A társulat első évtizede idején hazánkban az építészet és az iparművészet terén az önálló stílust nélkülöző, de a történelmi stílusokat megújító historizmus vált divattá. A rohamosan kiépülő Budapest reprezentatív útjai, palotái is ekkor valósultak meg, képzőművészetünkben pedig a történelmi festészeti, szobrászati irány kapott minden irányból támogatást. Művészettörténetünk ma ezt a korszakot erősen bírálja, *de feltűnő, hogy már akkor, e stílustalan korszak egyeduralma közepette, akadtak a társulat tagjai között olyanok, akik nehezményezték a műemléki helyreállítások, templomrestaurálások helytelen módszerét, kifogásolták, hogy a restaurálás nem az eredeti állapotba való megközelítő helyezést célozta, hanem azt, hogy a műemléknek milyennek kellett volna lennie. Ezért helytelenítendő minden olyan minisztériumi intézkedés, amely pl. felszólítja Stornó Ferencet, hogy egy bizonyos templom szentélyébe 13. századi képet fessen.*

A kezdeti korszakban a Társulat nem csak előadások tartásával, régészeti tárgyak bemutatásával teljesítette feladatát, anyagiakkal is támogatta az ásatásokat. Ilyenben részesült többek között Lipp Vilmos, Wosinszky Mór és az erdélyi Téglás Gábor. Különösen eredményes volt az a kutatássorozat, amelyet a millenniumi kiállítás alkalmából a kultuszminiszter által adományozott 4000 forintnyi összegből végeztek honfoglalás kori régiségek felkutatása céljából. Ekkor kerültek elő a történelmi, zalaszentgróti–pogányvárosi, Tokaj vidéki és bezdédi sírleletek.

Külön méltatandók azok az eredmények, melyeket a Társulat a kiadványok megjelentetése terén mutatott fel. Amellett, hogy az akadémiai Régészeti Bizott-

sággal közösen biztosították az Archaeologiai Értesítő folyamatos megjelenését, évkönyv kiadására is sor kerülhetett, és Pulszky Ferenc 50 éves közírói jubileuma alkalmából Pulszky-albumot adott ki. Ugyancsak a Társulat érdeme, hogy Hampel József háromkötetes alapvető műve „A bronzkor emlékei Magyarországon” megjelenhetett.

Pulszky Ferenc elnöksége 1887-ben szűnt meg, utána Nyáry Jenő (1836–1914) (neves ősrégész és barlangkutató), majd Forster Gyula (1846–1932), művészeti író, a magyar műkincsvédelem első jogásza foglalta el az elnöki tisztelet. A Társulat iránti érdeklődés továbbra sem csökkent, az előadások látogatottsága, a felszólalók aktivitása talán ebben a századforduló körüli korszakban ért el a legmagasabb szintre, s hozzátehetjük: a tagdíjfizetés morálja is ekkor volt a legjobb. A Társulat vagyona az első világháború kitörésekor már akkora volt, hogy székház építésére gondoltak. Felsőbb nyomásra azonban az egész vagyont át kellett váltani hadikölcsönre, s így minden elúszott. Nem kell külön szólnunk arról, hogy az első világháború és az azt követő forradalmi évek a társulati élet nyugodt folyását lehetetlenné tették.

* * *

Az újjáéledés első mozzanata volt az 1920. évi tisztújítás. Ekkor Kuzsinszky Bálintot (1864–1938), a Fővárosi Múzeum igazgatóját, a kiváló provinciális régészt, Aquincum feltáróját választották elnökül, másodelnök Hekler Antal (1882–1940), művészettörténész és egyetemi tanár lett. 1922-ben a társulat névváltozást hajtott végre: az embertant, mint elsősorban természettudományi stúdiumot elhagyta nevéből és fölvette az „Országos Magyar Régészeti Társulat” nevet. De ez sem maradt sokáig érvényben, mert 1928-ban, hogy éreztesse a két tudományág teljesen egyforma érvényesülését a társulatban, „Országos Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat” címmel folytatta tevékenységét. Ennek gyakorlati érvényesülését azzal mutatta ki, hogy Gerevich Tibort másodelnökké választotta. Első titkár pedig Oroszlán Zoltán lett (1890–1971).

Ettől kezdve Oroszlán Zoltán élete teljesen összefonódott a Társulattal, közel félévszázados „Oroszlán-korszakról” beszélhetünk. Lelkesedése, agilitása, baráti kapcsolatteremtési tehetsége és nem utolsósorban a Társulat ügyeinek önzetlen vitele segítette át a Társulatot a legnehezebb éveken is. Visszaemlékezésében joggal beszélhetett első személyben: „A társulat szinte előlről kezdhettem munkáját. A taggyűlést újból megkezdhattuk, hogy felolvasó üléseink látogatottságát az előbbi korszakéhoz hasonlóan mi is biztosíthassuk. A társulat teljesen vagyontalan lett és fennállását elsősorban a kultuszminisztérium állandó, de évről évre különböző mértékű segélyére kellett alapoznunk. Számíthattunk azután a Főváros évről évre juttatott támogatására és egyes közületek, sőt magánosok szíves támogatására is. Nagy gondot okozott az Archaeologiai Értesítő előállításához szükséges hozzájárulás előteremtése is. Az Akadémia, mely a folyóirat kiadásáról gondoskodott, időről időre megkérte a hozzájárulást, és ilyenkor gondban főtt a veze-

tőség feje, míg végre valahonnan előteremtettük a szükséges összeget. Igaz az is, hogy az Akadémia jótékonyan néha elfeledkezett az összeg behajtásáról, de maga is szegény lévén, nemegyszer szigorúan bekövetelte az összeget. Mégis ilyen szűkös viszonyok mellett is kiadott a társulat két évkönyvet, az egyik Kuzsinszky Bálint hatvan éves jubileumának megünnepléséről szólt, és 1941-ben *jutalomérmeket* alapított kiváló tudósok munkásságának elismerésére és fiatal régészek és művészettörténészek buzdítására. (Az első Rómer-éremmel kitüntetett régész Láng Nándor, az első Ipolyi-érmes művészettörténész Gerevich Tibor lett. 1943-ban osztották ki először a fiatal, kezdő kutatók jutalmazására alapított Kuzsinszky-érmet Patay Pál régésznek, illetve a Pasteiner-érmet Bertalan Vilmos művészettörténésznek. A további éremmel jutalmazottak mindmáig a régészet, a művészettörténet elsőrendű szakemberei.)

Oroszlán ezután így folytatja a Társulat életrajzát: „Főfeladatunknak a ránk jutott örökség csorbítatlan megőrzését tartottuk: a régészet és művészettörténet kérdései iránti érdeklődést felolvasó üléseink, az Archaeologiai Értesítő, valamint tudományos célú kirándulásaink útján fenntartani, sőt erősíteni. A társulat célját a változott körülmények között alkotott új alapszabályban határozta meg. Az őstörténelem, a klasszika archeológia, a keresztény és keleti régészet, a művészettörténet különös tekintettel a magyarországi emlékekre. E célok elérésére eszközeink a régiek maradtak, sőt tökéletesíteni igyekeztünk azokat. Működésünkben igyekeztünk rendet teremteni. Üléseinket lehetőleg a hónap azonos napjain tartottuk és azokon lehetőleg minden alkalommal egy régész és egy művészettörténész tartott előadást, hogy így a két szak iránt érdeklődő tagtársaink részvételét állandóan biztosíthassuk: Bizony kezdetben alig húszan ültük körül a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatósági termének zöld asztalát. Megnehezítette munkánkat az is, hogy nem volt állandó üléstermünk. A Nemzeti Múzeum mellett az Akadémián, majd az egyetemi bölcsészkaron, később az Iparművészeti Múzeumban tartottuk felolvasó üléseinket. Lassanként felébresztettük a közönség érdeklődését, nem volt ritka a száz főnyi, sőt annál nagyobb hallgatóság sem. Felolvasó üléseinket kirándulásokkal váltogattuk, sőt *vándorgyűléseket is rendeztünk*. Ezek közül emlékezetes az 1923. évi visegrádi, melyen közel kétszázan vettek részt. De sikerült volt a Néprajzi Társulattal közösen rendezett 1926. évi kecskeméti vándorgyűlésünk is. Ezekben az években jobban kiépültek külföldi kapcsolataink is: 1923-ban Breuil abbé, a barlangkutatás és őskőkorszak művelőinek nesztora látogatott meg, 1924-ben Joseph Bayer, a paleolitikum kutatás kiválósága: mindketten előadást is tartottak. Vendégeink közül társulatunk néhányat levelező vagy tiszteleti tagjává választotta.”

Igen szép levélben köszönte meg 1925-ben Stein Aurél a tiszteleti taggá választását: „Büszkeséggel gondolok arra, hogy a népvándorlási leletekben oly gazdag magyar föld szolgáltatja az anyagot amaz alapvető kutatásokhoz, amelyek révén a magyar tudósok új világosságot vethettek a Belső-Ázsiát az őskori Európával összekapcsoló mívelődési és néprajzi áramlatokra. Az ilyen és rokon jellegű

kutatások gyűjtőpontjául szolgált majdnem két emberöltő óta az Országos Magyar Régészeti Társulat. Ez oknál fogva régész törekvéseimet régi hazámból hathatósb serkentés nem érthette mint az, amelyben a tiszteletbeli tagjául való választásom folytán részesültem.”

A továbbiakban Oroszlán Zoltán megemlíti, hogy *1929-ben nagy sikerű ünnepi közgyűlésen emlékeztek meg a Társulat félévszázados fennállásáról*, majd így folytatja:

„A társulat e korszakának sikeres munkáját elősegítette az, hogy a régészet és a művészettörténet területén aránylag csekély volt publikálási lehetőségünk. Az Archaeológiai Értesítő mellett, mely természetesen nyitva állott mind a művészet-történetesek, mind a régészek számára, aránylag csekély számú folyóiratunk és évkönyvünk volt dolgozataink elhelyezésére. A szerzők tehát siettek tudományos eredményeiket legalább társulatunk felolvasó asztalánál publikálni. Ezért felolvasó üléseink sohasem szűkölködtek előadókban, sőt néha gondot okozott a jelentkezőknek megfelelő beosztása és a mindenkit érdeklő problémáknak keverése az inkább szakembereket érdeklő előadásokkal. Ez nagyon kedvező vonása társulatunk e korszakbeli működésének, ahol mindenki megtalálta a számára érdekes és meghallgatni érdemes tárgyat. Társulatunknak tagja volt sok műgyűjtő is, akik időről időre megjelentek üléseinken sok egyetemi hallgatóval együtt, akik ezeket az alkalmakat is felhasználták tanulásra, ismeretszerzésre. Felolvasó üléseinket rendszerint társas vacsorák követték, ahol a hallottak fölött tovább folytatódtak a megbeszélések, nemegyszer a viták.”

A második világháború évei következtek, egy darabig még a megszokott társulati élet folyhatott, de 1944-ben bekövetkezett a teljes bénulás: *„1944. március 20-ára ülésünk volt kitűzve – folytatja visszaemlékezéseit Oroszlán –, ezen azonban már sem a vezetőség, sem a tagság nem jelent meg. A társulat működése 1945. május haváig szünetelt, de ebben a hónapban már összegyűltünk, hogy megemlékezzünk halottainkról. Ezután a megszokott keretben folyt társulatunk élete 1949-ig, mely évvel lezártnak vehetjük társulatunk második korszakát.”* – E második korszak elnökei voltak 1920-tól 1933-ig Kuzsinszky Bálint, 1933-tól 1949-ig Gerevich Tibor.

* * *

Az utóbbi harminc év három szakaszt ölel fel a Társulat életében. Az 1949. november 9-én tartott közgyűlés nemcsak a vezetőség összetételében, hanem a Társulat egész tevékenységében fordulatot hozott. Az új tisztikar (elnök: Molnár Erik, ügyvezető alelnök: Dobrovits Aladár, alelnökök: B. Kutzián Ida, Ék Sándor – 1951-től: Zádor Anna –, főtitkár: Pogány Ö. Gábor) hivatalos programját Molnár Erik így fogalmazta meg: „Most, amikor Magyarország a szocialista fejlődés útjára lépett, a Társulat is lépést akar tartani a szocialista Magyarországgal és ennek megfelelően akarja megváltoztatni szellemét és módszereit.”

Tallózva az 1949–1951-es évekről nyomtatásban is megjelent beszámolóiban, ill. az 1952–1956 közötti munkát taglaló jegyzőkönyvekben, úgy tűnik, bár a hivatalos programok egy részét – mintegy keretként – túlságosan áthatotta a napi politika frazeológiája, a kritika–önkritika szükségességének meg-megújuló követelése, a Társulat szakmai tevékenysége rendkívül sokrétű volt. A kor jelentős tudósai és a közelmúlt, ill. a jelen neves, akkor szárnybontogató régészei, művészettörténesei adtak elő a rendszeresen tartott üléseken. *A Társulat mint szervezet, vagy adott esetben csak tagjai révén, egyik mozgatórugója volt az új szellemű kutatást elősegíteni hivatott szakmai csoportosulásoknak* (pl. Magyar Művészet-történeti Munkaközösség, Iparművészettörténeti Munkaközösség, Ókori Keleti és Távolveleti Munkaközösség, Restaurátor Munkaközösség).

Az 1951. január 20. rendkívüli közgyűlés határozata nyomán a szintén patinás Numizmatikai Társulat szervezetünk része lett és a Társulat ettől kezdve *Magyar Régészeti, Művészettörténeti és Éremtani Társulat* néven működött. A főleg gyűjtőket magában foglaló, egyre nagyobb létszámú Éremtani Szakosztály – e szerencsésnek nem mondható házasságot követő két évtizedben – a Társulat tevékenységével ugyan koordináltan, de önálló szervezeti egységként működött Huszár Lajos szakmai irányításával. Az 1949. évi budapesti után a vándorgyűléseket ismét vidéken rendezték: Pécs (1950), Diósgyőr (1954), Miskolc (1955). *Ezekben az években a szervezet aktív szerepet vállalt az Archaeologiai Értesítő, majd pedig a Művészettörténeti Értesítő szerkesztésében.*

Szinte teljesen kicserélődött a tiszttakar az 1953 szeptemberében tartott közgyűlésen. A neves művészettörténész, Fülep Lajos vette át az elnökséget. (Ügyvezető alelnök: Redő Ferenc, alelnökök: Párducz Mihály, Gerevich László, főtitkár: Dobrovits Aladár, titkár: Soós Gyula.) Négy szakosztálya (régészeti, művészettörténeti, iparművészet-történeti – 1951-től – éremtani) és két vidéki központja működött a Társulatnak (Szombathely, Debrecen). Az „össztársulati” rendezvények mellett a szakosztályoknak önálló programjuk is volt. Ezek elsősorban vitaüléseket, budapesti és vidéki szakmai kirándulásokat foglaltak magukba. A megfelelő szervezeti keretek, a többnyire színvonalas előadások ellenére az ülések látogatottsága – és egyáltalán a tagság aktivitása – 1955-ben a mélypontra jutott.

Ezek után méltán tekinthető „szakaszhatárnak” az 1956. április 17-én megrendezett közgyűlés. Ennek értékelő beszámolója többek között megállapítja: „A Társulat legfontosabb feladata, hogy lehetővé tegye a legújabb tudományos eredmények széles körű ismertetését és megvitatását... ami most... amikor a tudomány alkotó továbbfejlesztése a szabad vitatkozás és véleménycseré útján került előtérbe, különösen fontos.” Az új vezetőségbe olyanok kerültek, akik aztán – alig változó összetételben – majd egy évtizeden át nagy szakértelemmel irányították a társulati életet. Elnök: Fülep Lajos, ügyvezető alelnök: Szilágyi János György, alelnökök: Oroszlán Zoltán, Vayer Lajos, főtitkár: Radocsay Dénes, titkár: Soós Gyula, szakosztálytitkárok: Barkóczi László, Entz Géza, Weiner Mihályné, Huszár Lajos. *Ebben az időszakban megélénkültek a Társulat külföldi kap-*

A Társulat 1968. évi veszprémi jubileumi közgyűlésének elnöksége

csolatai. A tagság Csehszlovákia (1957) és a Német Demokratikus Köztársaság (1958) több városának múzeumait, műemlékeit tekintette meg. Egyre gyakrabban tartottak előadásokat külföldi szakemberek a felolvasóületeken: pl. W. Hensel, V. M. Csernyecov, M. Šolle, M. Petrescu-Dîmbovița, Z. Drobná, E. Diez, E. Condurachi, G. Susini, K. Willvonseder, G. Strauss, Z. Rajewski, H. Hutter, D. M. Wilson, A. Kloiber, K. Perlasca, J. de Coö, A. Hiram, D. Mano Zisi.

Bizonyos értelemben határkönek tekinthető az 1964. év, amikor a Magyar Tudományos Akadémia lett a Társulat felügyeleti szerve, és azóta a Filozófiai és Történettudományok Osztálya tevékenységünk közvetlen irányítója. A hatvanas évek elején több lépcsőben történt meg a megyei múzeumok tanácsi kezelés alá vonása. Sajátos jelentőséget kaptak ez időtől a *vándorgyűlések*. Egyfajta megnyilvánulását annak a kohéziós erőnek, amellyel a Társulat által képviselt szakterületek országos összetartását biztosítani lehetett a decentralizáció után. Ezekben az években Szombathely (1956, 1964), Szeged (1961), Győr (1962), Esztergom (1963), Nyíregyháza (1965), Székesfehérvár (1966), Sopron (1967), Veszprém (1968), Eger (1969) volt a vándorgyűlés fogadóvárosa. Említést érdemel, hogy jubileumát első ízben ünnepelte vidéken a Társulat: Veszprémben emlékezett meg fennállásának 90. évfordulójáról. – Szakmai fontosságán túl, szintén a szervezet országos hatáskörét erősítik az 1964 óta évről évre megrendezett ásatási beszámolók, amelyekben – széles körű érdeklődés mellett – a legfontosabb régészeti feltárásokról, műemléki kutatásokról-helyreállításokról adnak áttekintést az előadások.

A hatvanas években *Oroszlán Zoltán elnökletével* – változó összetételben és időtartammal – Dobrovits Aladár, Vayer Lajos, Entz Géza, Fülep Ferenc (alelnökök), Radocsay Dénes, Horváth Tibor (főtitkárok), Soós Gyula, Kovács Tibor (titkárok), Barkóczi László, Entz Géza, Weiner Mihályné, Huszár Lajos, Szij Béla, Soproni Sándor (szakosztálytitkárok) vállaltak szerepet a vezetőség munkájában, amelyet évtizedeken keresztül hathatósan támogatott a mindenkor *Választmány, ill. Számvizsgáló Bizottság*. Utóbbiak tagjai között szaktudományaink majd minden neves képviselőjét megtaláljuk.

Az 1970-es év jelentős változást hozott a Társulat életében. A február 19-én tartott közgyűlés kimondta az Éremtani Szakosztály kiválását a Társulat keretéből és javasolta az önálló Magyar Numizmatikai Társulat létrehozását. (Az új szervezet 1970. május 20-án alakult meg.) Ekkor került elfogadásra az 1970-től megváltozott néven tevékenykedő *Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat* ma is érvényben levő alapszabálya. Az új vezetőség (elnök: Oroszlán Zoltán, alelnökök: Entz Géza, Fülep Ferenc, főtitkár: Soproni Sándor, titkár: Kovács Tibor, szakosztálytitkárok: Petres Éva, Szij Béla, Weiner Mihályné) a szakosztályok munkájának részbeni átalakítását határozta el. Igaz, az Iparművészettörténeti Szakosztály még évekig sikerrel tartotta havonta, majd kéthavonta külön vitaületeit, de a Régészeti, ill. a Művészettörténeti Szakosztály hasonló rendezvényeinek erősen megcsappant látogatottsága a program szerkezeti változtatását tette szükségesé. Az egy-egy előadással megtartott havi ülések helyett mindkét szakosztály éven-

ként tartandó, az adott tudományszak valamely aktuális kérdését napirendre tűző, tudományos ülésszaksorozat tervezését dolgozta ki. Azóta az alábbi – alkalmanként több előadóval és korreferátorral tartott, nemegyszer százat meghaladó résztvevőt vonzó – tematikus ülésszakok kerültek megrendezésre:

Régészeti Szakosztály:

- Pannonia római foglalása és a romanizáció kérdése (1970)
- A magyarországi kelta kutatás legújabb eredményei (1971)
- Adatok Pannonia késő római kori történetéhez (1972)
- A magyarországi bronzkor kronológiai és etnikai kérdései (1973)
- Államszervezés-kori váraink kérdéséhez (1974)
- Aquincum–Óbuda régészeti kutatásának újabb eredményei (1975)
- Savaria kutatásának újabb eredményei (1976)
- A honfoglaló magyarok művészete és hitvilága (1977).

Művészettörténeti Szakosztály

- A magyar barokk kutatás helyzete és problémái (1972)
- Egry József munkássága (1972)
- Lengyel Lajos és az európai avantgarde (1973)
- Felszabadulás utáni képzőművészetünk (1975).

Örömmel állapíthatjuk meg, hogy a nagy érdeklődéssel kísért, gyakran sokoldalú szakmai polemizálást kiváltó ülésszakok ma már a Társulat legrangosabb rendezvényeivé váltak, és ami szintén fontos: adott esetben (éppen aktualitásuk révén, mint pl. a hetvenes évek első felében országos érdeklődést kiváltó óbudai ásatások vagy a felszabadulás 30. évfordulóján rendezett, értékelő képzőművészeti visszatekintés) a Társulat tagjai mellett külső érdeklődőket is vonzottak.

Oroszlán Zoltán 1971-ben bekövetkezett halálával éppen akkor érte nagy veszteség a Társulatot és különösen – több generáció képviselőit magában foglaló – vezetőségét, amikor azon fáradozott, hogy a patinás egyesület hagyományait tovább folytatva korszerűsítse a Társulat tevékenységét. Ez a munka 1972–73-ban Fülep Ferenc, majd Entz Géza ügyvezető elnökletével folytatódott és folyik ma is az 1974-ben megválasztott vezetőség irányításával (elnök: Entz Géza, alelnökök: Fülep Ferenc, Szabolcsi Hedvig, főtítkár: Soproni Sándor, titkár: Kovács Tibor, szakosztálytitkárok: F. Petres Éva, Szij Béla, Koroknay Éva).

Jelen tevékenységünk gerincét – ahogy immár egy évszázada – továbbra is a havonta rendezett, vitára is lehetőséget nyújtó felolvasó ülések képezik. Itt viszont természetesen meg kell állapítani, hogy az utóbbi időben az új forrásanyagot bemutató vagy a legfrissebb kutatási eredményeket nyilvánosság elé táró beszámolók informatív jellege került előtérbe. Sajnálatos módon még nem kielégítő azon előadások száma, amelyek egy téma feldolgozásának végső fázisában oly céllal hangzanak el, hogy aztán az eredmények az ülés résztvevőinek szakmai reflexiói révén megerősítve-kiegészítve kerüljenek lezárásra, ill. publikálásra. A Társulat életének első fél évszázadában ily módon vált a szervezet a szárnybontogató fia-

talok támogatójává, a mindig megújuló tudósnemzedék orientáló szakmai közegévé!

Az egyéb rendezvények közül – a már részletezett tudományos ülésszakok mellett – a Társulat életében fontos szerepet töltenek be a vándorgyűlések. *Azon túl, hogy a Társulat tagjai egy-egy megye gyarapodó régészeti, műemléki objektumait, megújuló múzeumait és egyre pezsgőbb képzőművészeti életét szakavatott kutatók előadásai, vezetése révén ismerhetik meg, leginkább, a vándorgyűlések lettek tágabb keretek között folyó történelmi tudatformálás és az esztétikai nevelés hatékony eszközei. Lehettek oly módon, hogy a meglátogatott megyékből is mind többen vesznek részt ismeretszerző programjainkon.* Az utóbbi évek vándorgyűléseinek központi városai Pécs (1971), Szombathely (1972), Békéscsaba (1973), Salgótarján (1974), Zalaegerszeg (1975), Szolnok (1976), Szeged (1977) voltak. Mintegy kiegészítésként itt kell megemlékeznünk a szintén sok érdeklődőt vonzó szervezett kiállítás látogatásokról (pl. Egyházi gyűjtemények kincsei), régészeti-műemléki sétákról, szakmai kirándulásokról (pl. Esztergom, Visegrád, Szentendre, Aquincum–Óbuda, Budai Vár).

Annak ellenére, hogy a Társulat egyre gyakrabban teret biztosít az interdiszciplináris kutatások eredményeinek ismertetésére, az utóbbi időben hiányoznak a korábban oly sikeres közös rendezvények a társtudományok szervezeteivel (pl. Néprajzi, Ókortudományi, Történelmi Társulat).

Nemcsak egyoldalúnak, rendkívül szerénynek is nevezhetők a Társulat nemzetközi kapcsolatai. Valójában a Magyar Tudományos Akadémia, esetenként más intézmények, vendégeként hazánkban tartózkodó külföldi szakemberek – nem is túl gyakori – előadásaira korlátozódnak. Az utóbbi években társulati rendezvény keretében C. Hawkes és S. Hawkes (Oxford), H. Müller (Berlin), P. Amandry (Athén), K. Michalowski (Varsó), K. Bielenin (Krakkó), M. Kühlenthal (Róma), J. V. S. Megaw (Leicester) ismertette kutatási eredményeit. Amikor felidézünk a sikeres előadásokat, óhatatlanul fogalmazódik meg egyik jövőbeni feladatunk: meg kell teremteni társulatunk és a hasonló tevékenységű külföldi egyesületek-társulatok kétoldalú, intenzív kapcsolatát. Az előrelépés egyik szerény eszköze lehetne, ha azon túl, hogy a régészeti konferenciák előadásai az Acta Archaeologia Hungaricae-ben évenként megjelennek, úgy is hírt adhatnánk magunkról, hogy a hagyománytiszteletből, névlegesen a Társulathoz kötődő két szakfolyóiratban (Archaeologiai Értesítő, Művészettörténeti Értesítő) idegen nyelven is megjelenne beszámoló tevékenységünkről.

„... a társulat irányadó központja kíván lenni mindazoknak, akiket hivatásuk, foglalkozásuk és ügyszeretük e térre vezet;” ... – Pulszky Ferencnek az alakuló ülésen elhangzott szavai az elmúlt évszázad alatt sem veszítették el aktualitásukat, legfeljebb az „ügyszeretet”-et kell a ma használatos és tágabb értelmű „érdeklődés” szóval felcserélni. Hisszük, a több mint félezres tagságra épülő, centenárius jubileumát ünneplő Társulat az elkövetkezendő évtizedekben csak úgy tudja a rokon szakmák találkozási pontjaira épülő integráló szerepét és társadalmi

funkcióját betölteni, ha hagyományait továbbvive oly módon újul meg, amint azt a XX. század utolsó negyedének megváltozott életritmusa és korunk emberének komplex ismereteket kívánó, racionális gondolkodása megkívánja.

A Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat tiszteleti tagjai:

(Az összeállítás az 1949–1970. közötti évek jegyzőkönyvei alapján készült.)

CSÁNYI KÁROLY	FÜLEP LAJOS
GEREVICH TIBOR	BANNER JÁNOS
ÉK SÁNDOR	CSATKAI ENDRE
LÁNG NÁNDOR	OROSZLÁN ZOLTÁN
FINÁLY GÁBOR	PIGLER ANDOR

A közgyűlések határozatai értelmében a Társulat emlékérméit az alábbiak kapták:
(Az összeállítás Oroszlán Zoltán adatai és közgyűlési jegyzőkönyvek alapján készült.)

R Ó M E R - É R E M

Láng Nándor	Huszár Lajos
Alföldi András	Csallány Dezső
Tompa Ferenc	Bálint Alajos
Nagy Lajos	Oroszlán Zoltán
Hillebrand Jenő	Mozsolics Amália
Oroszlán Zoltán	Fülep Ferenc
Banner János	Mócsy András
Párducz Mihály	Gerevich László
László Gyula	Kovrig Ilona
Géfin Gyula	

I P O L Y I - É R E M

Gerevich Tibor	Mihalik Sándor
Csányi Károly	Balogh Jolán
Lepold Antal	Pigler Andor
Genthon István	Csatkai Endre
Lux Kálmán	Vayer Lajos

Radocsay Dénes
Dercsényi Dezső
Zádor Anna
Fenyő Iván
Horváth Tibor

Garas Klára
Kádár Zoltán
Entz Géza
Aradi Nóra
Wessetzky Vilmos

K U Z S I N S Z K Y - É R E M

Radnóti Aladár
Patay Pál
Korek József
Hunyady Ilona
Kutzián Ida
Bónis Éva
Gábori Miklós
Fitz Jenő
Mócsy András
Bóna István
Castiglione László
Héjj Miklós

Soproni Sándor
Kalicz Nándor
Thomas Edit
Burger Alice
Trogmayer Ottó
Kákossy László
Póczy Klára
Dienes István
Gedai István
Petres Éva
Kralovánszky Alán
Makkay János

P A S T E I N E R - É R E M

Csánky Miklós
Bertalan Vilmos
Lux Géza
Gerevich László
Rózsa György
Holl Imre
Szabolcsi Hedvig
Gerszi Teréz
Németh Lajos
Nagy Emese

Mojzer Miklós
Koroknay Éva
Körner Éva
Passuth Krisztina
Sternegg Mária
Marosi Ernő
Kovács Éva
Urbach Zsuzsa
Mucsi András
Batári Ferenc